

HÖGSKOLAN
DALARNA

Uppsats Historia II

Västerås Luftskyddsförening 1937-1945

**En undersökning av den frivilliga föreningsverksamheten
för luftskydd i Västerås**

Författare: Roberth Breséus
Handledare: Lars Båtefalk
Ämne: Historia
Kurs: HI 1015
Delkurs: Delkurs 4
Poäng: 7,5hp
Termin: Ht 2019

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Innehållsförteckning

1 Inledning	3
1.1 Syfte och frågor	3
1.2 Källmaterial och metod	4
1.3 Tidigare forskning och litteratur	5
2 Bakgrund	9
2.1 Sverige och andra världskriget	11
2.2 Det enskilda luftskyddet	12
3 Undersökning	14
3.1 Hur många medlemmar hade Västerås Luftskyddsförening under åren 1937 till 1945 och hur rekryterades de?	14
3.2 Hur många personer utbildades i Västerås Luftskyddsförenings regi under åren 1937 till 1945 och vad utbildades de i?	17
3.3 Vilka instruktioner fanns förberedda, inom Västerås Luftskyddsförening, under åren 1937 till 1945, vid ett eventuellt flyganfall?	21
4 Diskussion	24
5 Sammanfattning	28
Källor och litteratur	30
Bilagor	32

1 Inledning

1937 var året som svenskarna började vakna upp för krigets hemskheter i och med inbördeskriget i Spanien som bröt ut året innan. Även Hitlers upprustning i Europa ökade oron för att kriget skulle nå Sverige. Då det största hotet mot civilbefolkningen kom från luften kom luftskyddet att prioriteras. 1937 godkände Sveriges riksdag Luftskyddslagen och samma år inrättades den statliga Luftskyddsinspektionen. Intresset för den frivilliga föreningsverksamheten blev stor och civilbefolkningen påbörjade att utbilda sig, i hur man bäst skyddar sig mot flyganfall, efter att ha förstått innebörden med den nya krigsföringen och den förödelse den bar med sig. Vid andra världskrigets utbrott hade 400 lokala föreningar bildats i Sverige och befolkningen blev vittnen till krigets framfart i Europa. Oron för att kriget skulle komma till Sverige och arbetet, med upplysning och utbildning, för föreningarna fortsatte ihärdigt genom åren.

Denna undersökning försöker belysa en av alla dessa, tämligen outforskade, luftskydds-föreningar under åren före andra världskrigets utbrott till och med året då freden åter kom till Europa.

1.1 Syfte och frågor

Syftet med det här arbetet är att undersöka *Västerås Luftskyddsförening* från början av dess grundande 1937 till och med andra världskrigets slut 1945. Undersökningen berör medlemsantal och rekrytering, antalet utbildade och utbildningar, men även instruktioner vad gällde agerandet vid ett eventuellt flyganfall.

Frågorna som ställas är:

- Hur många medlemmar hade Västerås Luftskyddsförening under åren 1937 till 1945 och hur rekryterades de?
- Hur många personer utbildades i Västerås Luftskyddsförenings regi under åren 1937 till 1945 och vad utbildades de i?
- Vilka instruktioner fanns förberedda, inom Västerås Luftskyddsförening, under åren 1937 till 1945 vid ett eventuellt flyganfall?

1.2 Källmaterial och metod

Källmaterialet har valts utifrån då Västerås Luftskyddsförening bildades år 1937 och fram till slutet av andra världskriget, 1945, då denna tidsperiod har bedömts vara en del av föreningens mest intensiva period med tanke på krigets framfart i Europa.

Källmaterialet begärdes ut från Arkiv Västmanland. Dock var handlingarna arkiverade under Västerås Civilförsvarsförening, men på själva dokumenten stod det skrivet Västerås Luftskyddsförening. Anledningen till att de inte arkiverats under titeln Västerås Luftskyddsförening kan förklaras genom att Luftskyddsinspektionen ändrade namn till Civilförsvarsstyrelsen år 1944.¹

Arkiverade handlingar benämnda som Protokoll innehöll mötesprotokoll, stadgar och årsberättelser, diverse korrespondens, medlemssammanställningar samt utbildningslistor. Dessa valdes ut och begränsades från år 1937 till och med 1945. Materialet var kronologiskt ordnat i en mer omfattande och inbunden bok vilken sträcker sig mellan åren 1937 till och med 1950. Ytterligare material valdes ur för undersökningen vilka var benämnda som Ämnesordnade handlingar för åren från 1937 till och med 1945. Detta material, även här kronologiskt sorterat, innehöll instruktioner och anvisningar rörande Västerås Luftskyddsförening mellan åren 1937 till och med 1963.

Vid besöket på Arkiv Västmanland gjordes ett första urval av handlingar, varpå en fotografering gjordes. Materialet har sedan undersökts och ytterligare ett urval har genomförts för att kunna svara på undersökningens frågor.

För att svara på den första delen i frågorna ett och två har årssammanställningar för föreningsmedlemmar samt utbildningstal sammanställts och tydliggjorts genom diagram. Den andra delen av fråga ett och två har kunnat besvaras genom att undersöka årsberättelser och diverse korrespondens samt utbildningsplanerna inom föreningen.

Den sista frågan har kunnat besvaras genom att se över de handlingarna vilka tillhandahållits centralt av Luftskyddsförbundet och som varit ämnade för de instruktörer som höll i de utbildningar och kurser som föreningen anordnade.

¹ Sveriges riksdag (1944) *Kungörelse (1944:636) angående överflyttande på civilförsvarsstyrelsen av de uppgifter, som åvila luftskyddsinspektionen och statens utrymningskommission*. Publicerad på: <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1944636-angaende-overflyttande-pa-sfs-1944-636> Hämtad 16 december 2019

1.3 Tidigare forskning och litteratur

Det svenska luftskyddet under mellankrigstiden och andra världskriget är relativt outforskat och har inte undersökts eller skrivits om i någon större utsträckning. Det mesta av den tidigare forskningen har inriktats på den militära beredskapen och betydligt mindre inom det civila området. Ett fåtal texter berör det direkta ämnet och nämns sporadiskt i övrig litteratur. Därtill har det tyvärr inte påträffats någon lämplig aktuell vetenskaplig skrift att kunna jämföra resultat med. En handfull texter har funnits relevanta att använda som grund i denna undersökning för att ge en historisk kontext och en grundläggande bild av Luftskydds-föreningarnas verksamhet. Vidare har annan litteratur, i form av studentuppsatser, använts som ett diskussionsunderlag.

I Klas Åmarks bok, *Att bo granne med ondskan, Sveriges förhållande till nazismen, nazityskland och förintelsen*, förklarar han de stora perspektiven av Sveriges förhållanden innan och under andra världskriget. Åmarks arbete är en sammansatt slutrapport baserad på forskningen av Vetenskapsrådets Nazismprogram och utgiven på uppdrag av den dåvarande socialdemokratiska regeringen. Boken ger en detaljerad inblick i den svenska staten, regeringen, press och organisationer och beskriver bland annat hur Sverige hanterar sin militära beredskap och balansgången för att behålla sin neutralitet genom hela kriget. Den militära beredskapen bedömdes som god enligt den dåvarande svenska statsministern. Åmark lägger tonvikten på hur pass underlägsen det svenska försvaret var vid denna tid, men även svagheten i försvaret hos stora delar av Tysklands fiender.²

Tommy Åkessons undersökning ”Stockholm bombas! Sovjetunionen och den svenska beredskapen i februari 1944”, utgiven i *Militärhistorisk Tidskrift*, granskar huruvida de bomber som fälldes strax utanför Stockholm av Sovjetiska bombplan var avsiktliga eller endast resultatet av ett navigationsfel. I bakgrunden till bombningarna fanns det strategiska läge Finland befann sig i under vintern 1943-1944 och att Tyskland med all säkerhet skulle komma att förlora kriget. Åkesson beskriver Sovjetunionens storoffensiv, sommaren 1944, mot Finland som ett försök att få Finland att underkasta sig vilket i slutändan misslyckades, och Sovjetledningen insåg att segern inte skulle vinnas i Helsingfors utan i Berlin. Vidare beskriver Åkesson hur Luftskyddet var organiserat i Stockholm och har gett ytterligare en inblick i dess organisation.³

² Åmark, Klas, 2011, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och förintelsen*. Stockholm, s. 87-89

³ Åkesson, Tommy, 2003, *Stockholm bombas! Sovjetunionen och den svenska beredskapen i februari 1944*, i: Wedin, Lars & Åselius, Gunnar & Iko, Per (red.): *Militärhistorisk Tidskrift 2003*, Stockholm, s. 28-30

Fia Sundevall skildrar i sin artikel ”Tornsvälar och Sothöns”, som ingår i boken *Sömmerskor, Tornsvälar och Soldater, Kvinnors försvarsarbete i Sverige sedan första världskriget*, hur rekrytering av försvarspersonal i ökande grad skett genom värnplik. Genom värnplikten kunde staten, vid krig eller militär beredskap, inkalla den berörda manliga befolkningen till landets försvar oavsett om männen ville det eller ej. Å andra sidan fanns rekryteringen av frivilliga som innebar en fast anställning för tillfälliga arbetsuppgifter. Dessa frivilliga, i arbete för landets försvar, rekryterades och utbildades i hög utsträckning av så kallade försvarsfrivilliga organisationer där kvinnor skulle, till antal, vara den största personal-kategorin.⁴ Sundevall för fram en förklaring till varför så många sökte sig till olika former av försvarsarbete under beredskapsåren. Hon menar att det inte enbart var arbetskraftsbehovet eller myndigheternas efterfrågan som beskrivits som anledning, utan genom den tjänstepliktslag som infördes 1939 vilket möjliggjorde att staten kunde tvångsinkalla vuxna medborgare, oavsett kön, till olika arbetsuppgifter. Lagen togs aldrig i bruk, men författaren menar att dess blotta existens användes för att rekrytera till beredskapstjänstgöring.⁵

Den mest givande boken i ämnet är Marie Nybergs skildringar i *Luftskydd i Göteborgs och Bohuslän 1937-1945, det civila försvarets framväxt före och under andra världskriget*. Det samlade materialet i boken syftar till att dokumentera civilförsvaret med hjälp av arkivforskning och intervjuer på uppdrag för ett planerat civilförsvarmuseum 1977. Nybergs efterforskningar, utgivna 1985, vittnar om den snabba utvecklingen av luftskyddet i dess tidiga skede och beskriver arbetet från 1928 års utredning och planläggning av luftskyddet, till 1932 års utredning som berörde gränsdragningen mellan militärt försvar och civilt försvar och slutligen 1937 års luftskyddslag. Vidare beskriver Nyberg att Luftskyddsinspektionen tillsattes samma år som luftskyddslagen, men även att Riksluftskyddsförbundet bildades. Det var en frivillig organisation med syfte att hjälpa till med utbildandet av instruktörer för luftskyddspersonal. Förbundet arbetade på riksnivå, men beskrivs även finnas i under-avdelningar på länsnivå och på lokala nivå.⁶

Nyberg belyser att Luftskyddsinspektionen 1938 utkom med de första allmänna anvisningarna angående organiserandet av det civila luftskyddet och om luftskyddschefernas ansvar i framställning av luftskyddsplaner vid eventuella bombningar. Därtill skulle cheferna

⁴ Sundevall, F. 2016. Tornsvälar och sothöns: försvarsfrivilliga beredskapsarbetarskor i andra världskrigets Sverige, i: Kronberg, Klas (red.), *Sömmerskor, tornsvälar och soldater - kvinnors försvarsarbetet i Sverige sedan första världskriget*, Stockholm, s. 57

⁵ Sundevall, F. 2016, s. 80

⁶ Nyberg, Marie, 1985, *Luftskydd i Göteborgs och Bohus län 1937-1945, ...det civila försvarets framväxt före och under andra världskriget*, Göteborg, s. 3

skaffa fram nödvändigt material samt plocka ut och utbilda personal, för att sedan få detta granskat och godkänt av länsstyrelsen. Hur omfattande luftskyddet organiserades berodde på i vilken klass luftskyddsarten var placerad. Indelningen A-D gjordes efter hur viktiga orterna var ur försvarssynpunkt.⁷

Det enskilda luftskyddet⁸, eller hemskyddet som det även kallades, var den del av luftskyddet som befolkningen mestadels kom i kontakt med. Detta hemskydd stödde sig på den ”vanliga människan”, som tillsammans med sina grannar i sitt boendeeområde, skulle stå för en ansvarsfull del av luftskyddet. Staden var indelad i block vilka omfattades av ett flertal hemskydd. Personalen till hemskyddet togs oftast från samma fastighet och bestod av hemskyddsledare, ställföreträdande hemskyddsledare, befälhavare för brandpartrull, samarit samt ordonnans. Brandbekämpning var hemskyddets primära uppgift. De olika tjänste-grenarna inom det enskilda luftskyddet beskrivs bestående av ordnings-, brand-, röjnings-, reparations-, gasskydds-, sjukvårds-, observations- och rapporttjänst. Nyberg fortsätter med att skriva:

Här blandades kvinnor, barn och män som av någon anledning inte var kallade till militärtjänst, för att tillsammans skydda sitt hus vid ett anfall. Det stora antalet människor som var engagerade i hemskyddet gjorde att luftskyddet vid denna tid närmast kunde liknas vid en folkrörelse. Även om det var en folkrörelse med visst tvång.⁹

I boken *I krig & fred. Berättelser om försvaret i Västmanland*, en sammanställning av studier och berättelser om Västmanlands försvarshistoria, skildrar Bengt Sörberg i sin artikel ”Kungsör under andra världskriget” hur de militära myndigheterna ansåg att Kungsör¹⁰ var ett strategiskt mål för flygbombning. Speciellt järnvägsbron över Arbogaån bedömdes vara viktig för järnmalsexporten via hamnar i Mälaren. Vidare berättar författaren att bevakningen förstärktes i området med hjälp av hemvärnet, men även av civila föreningar. En särskild Luftskyddsnämnd bildades i Kungsör som leddes av den lokala polismästaren, en kamrer och en folkskollärare. Sirener sattes upp i stadens vattentorn och skulle varna för eventuella flyganfall. Vidare beskriver Sörberg hur folkskolläraren satte eleverna i arbete med att tillverka redskap för användning i eventuella brandsläckningsarbeten. Nämnden i Kungsör rekvirerade även en mängd luftskyddsmaterial från den statliga luftskyddsinspektionen såsom gasmasker, handdrivna brandsprutor, förbandsmaterial och gasbehandlingsapparater. Avslutningsvis

⁷ Nyberg, Marie, 1985, s. 3

⁸ D. v. s. skyddet för det egna hemmet, livet och egendomen, Nyberg, Marie, 1985, s. 13

⁹ Nyberg, Marie, 1985, s. 13

¹⁰ Staden Kungsör, belägen cirka 5 mil väster om Västerås invid Arbogaåns utlopp till Mälaren.

förklarar Sörberg hur alla invånare i Kungsör fick öva på att lägga förband, brandsläckning och gasmaskövning med tårgas.¹¹

I Robin Berglövs B-uppsats, *Ludvikaortens Luftskyddsförening, en undersökning av dess medlemmar och verksamhet åren 1938-1946*, berörs delvis ämnet för denna undersökning. Här undersöks medlemmar och verksamheter i den lokala luftskyddsförening för att bland annat kunna svara på frågor som rör hur organisationen såg ut, men även vilka sociala positioner, ledande poster samt verksamhet som fanns och bedrevs i föreningen.¹² Undersökningen visar att Ludvikaortens luftskyddsförening bildades den 2 juni 1938 och hade vid årsskiftet 680 medlemmar. Intresset för föreningen visade sig stort med en årlig tillväxt på cirka 100-200 medlemmar, och fram till 1940 hade antalet medlemmar vuxit till över 1 000 personer. Tyvärr försvinner uppgifterna om medlemmasantalet ur källmaterialet efter 1941 och kan därför inte ge en klar bild i föreningens utveckling. Vidare beskrivs Ludvikaortens luftskyddsförening som den största i Dalarna och dess verksamheter bidrog bland annat till i undervisning i luftskydds- och civilförsvarskurser samt utbyggnad av skyddsrum och förberedelser inför eventuella flyganfall.¹³ Berglövs studentuppsats anses relevant med tanke på den brist i fråga om tidigare forskning som finns. Dock används Berglövs text endast som litteratur och diskussionsunderlag. Ludvikas¹⁴ närhet till Västerås gör texten också intressant.

¹¹ Sörberg, Bengt, 2018, Kungsör under andra världskriget, i: Gagge, Carl-Magnus & Österberg, Ann (red.), *I krig & fred: berättelser om försvaret i Västmanland*, Västerås, s. 107-109

¹² Berglöv, Robin, 2015, *Ludvikaortens Luftskyddsförening, en undersökning av dess medlemmar och verksamhet åren 1938-1946*, s. 2

¹³ Berglöv, Robin, 2015, s. 25

¹⁴ Ludvika är beläget i Dalarna, ett angränsande län till Västmanland, 10 mil nordväst om staden Västerås.

2 Bakgrund

Spanien hade vid 1936 års val återigen fått en regering styrd av vänstern. Sedan tidigare hade stora jordreformer planerats och stora delar av kyrkans egendomar hade redan konfiskerats. Ytterligare förhoppningar på ökade reformer och ockuperandet av kyrkans jord samt beslagtagandet av kyrkoegendom ledde till en revolt ledd av general Franco. Inbördeskriget blev ett faktum där falangen bestående av armén, kyrkan, godsägare och industriföretagare stred mot regionalister och vänsterrörelser i norra Spanien. Flera länder ingick i en noninterventionsöverenskommelse, däribland Frankrike, England, Sovjet, Tyskland och Italien, för att försöka isolera och förhindra spridningen av konflikten. I realiteten kom falangen att få militärt stöd från Tyskland och Italien medan den lagliga regimen skulle få stöd från Sovjetunionen. Kriget kom att påverka stora delar av civilbefolkningen, bland annat genom tyska stridsflygsbombningar av spanska städer.¹⁵

Många gånger är det de tyska bombanfallen i Spanien som anses vara starten för flygbombningstaktiken i det moderna sättet att kriga. Men flygbombning är något äldre än så. Det beskrivs att det var en italienare som uppfann strategin. Nära Tripoli, i Libyen, 1911 släpptes den första bomben över fienden från ett flygplan och svensk dagstidning meddelade att; ”Italienarna kastar bomber från aeroplanen”.¹⁶ Italienarna kunde försvara luftanfallet med hänvisning till internationell rätt i vilken tidigare under året hade fastställt att: ”Luftkrig är tillåtet, men bara på villkor att den inte utsätter den fredliga befolkningen eller dess egendom för större faror än landkriget eller sjökriget gör.”¹⁷ Detta beslut grundades i att bomblasten som för tillfället kunde bäras ansågs vara mycket liten i jämförelse med exempelvis slagskeppens kapacitet, men även att precisionen var så pass låg att de var svåra att begränsa till ett visst mål.¹⁸

1913 hade det första tunga bombplanet konstruerats och skulle göra bombflyget till en ledande gren inom det militära. Dess konstruktör menade att framtidens krig skulle bli totala och att det civila livet, bakom fronterna, var över. Den legala skillnaden mellan den ”stridande” och den ”icke-stridande” hade passerats i och med att flyget skulle göra det möjligt att anfälla långt bakom fiendelinjen. Konstruktörens huvudtanke med flygattacker var aldrig precision, vilket heller inte var nödvändigt, utan bombmålen skulle alltid vara stora. Attackerna skulle bli

¹⁵ Karlsson, Birgit, 2014, Tre regioner, ett hav, i: Sjöberg, M. & Cassel, K. (red.) *En samtidig världshistoria*, Lund, s. 732

¹⁶ Lindqvist, Sven, 1999, *Nu dog du, Bombernas århundrade*. Falun, avsnitt 4

¹⁷ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 75

¹⁸ Ibid.

mer framgångsrika om de riktades mot stora civila befolkningscentra och alla de internationella överenskommelserna som träffats vid fred skulle vara bortblåsta i krig.

Efter första världskriget stod det klart att nya regler var nödvändiga. De stater som hade förbundit sig till 1907 års Haagkonvention hade alla gått med på att: ”alla former av bombardemang av städer, byar, bostäder, och byggnader som inte försvaras, förbjudet.”¹⁹ Men vid flyganfall mot städer hade militära skador varit näst intill obefintlig medan den civila befolkningen hade fått utstå olaglig ödeläggelse av liv och egendom.²⁰ I sammanträdet vid årsskiftet 1922-1923, i Haag, försökte man skapa nya krigslagar för flyget. Två förslag stod mot varandra. Britternas förslag om att bombangrepp endast fick tillåtas mot ”militära mål”, ett begrepp som inte hade definierats, och amerikanernas förslag om att bombangrepp endast skulle vara tillåtet ”på krigsskådeplatsen”, ett område som definierats som där land-stridskrafter drabbade ihop. En kompromiss kom till, men införlivades inte med internationell rätt, vilket grundades på britternas förslag om ”militära mål”. ”När ett militärt mål är så beläget att det inte kan bombas utan att även den civila befolkningen oavsiktligt blir bombad, får det inte bombas alls.”²¹ 1925 kom stormakterna överens om att totalförbjuda tillämpningen av stridsgas vilket utan undantag upprätthölls under andra världskriget.²²

Stormakterna och Tyskland deltog i Nationernas förbunds nedrustningskonferens i februari 1932. Tyskland föreslog tidigt i inledningen att i första hand införa ett totalförbud mot bombning där de lät tydliggöra att ”nedkastande av stridsmedel av vad slag som helst från luftfarkoster, liksom förberedelser härtill, förbjudes utan någon som helst inskränkning.”²³ I andra hand anslöt Tyskland sig till det amerikanska förslaget från 1922 om att bombning endast skulle vara tillåtet på krigsskådeplatsen. Britterna slets mellan behovet av att bomba imperiets stridslystna undersåtar och skydda London, den enligt dem själva mest utsatta av huvudstäder. Förslaget de lade skulle innebar ”totalförbud för bombning, utom för polisändamål i avlägsna regioner.”²⁴ Tyskarna som hade förlorat sina kolonier och sitt flygvapen i och med Versaillesfreden opponerade sig mot britternas undantag. I januari 1933 kom Hitler till makten och Tysklands upprustning var ett faktum. I oktober samma år trädde de ur Nationernas förbund och lämnade nedrustningskonferensen. Dock gällde Haagkonventionerna från 1907 om att internationell rätt skyddade ”de icke-stridande från urskillningslös [indiscriminate] bombning

¹⁹ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 115

²⁰ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 103-105

²¹ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 115

²² Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 115-116

²³ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 140

²⁴ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 140

från luften och att sådan bombning utgör en krigsförbrytelse.”²⁵ Denna precisa formulering syftade till att förhindra det totala krig som kröp allt närmare.²⁶

President Roosevelt bönföll, den första september på andra världskrigets första dag, till de stridande makterna att ”inte under några omständigheter låta sin krigsmakt från luften bombadera civilbefolkningen eller obefästa städer.”²⁷ Parterna lovade, men för britterna innebar detta en besvärlig situation eftersom det inte tillät någon bombning utanför krigsskådeplatsen, och på så sätt skulle civilbefolkningen skyddas bakom frontlinjen, vilket som bekant var amerikanernas ståndpunkt i mellankrigstidens förhandlingar.²⁸

Hitler erbjöd fred efter erövringen av Polen i början av oktober 1939, men britterna avvisade erbjudandet och samtidigt avvisades andras intressen för att börja bomba Tyskland. Under våren 1940 gjorde Tyskland snabba erövringar av Danmark, Norge, Holland, Belgien och den brittiska armén undkom vid Dunkerque. I juni gav Frankrike upp vilket gjorde att britterna stod ensamma mot Tyskland och det enda som britterna hade kvar var bombflyget. För att fortsätta kriget beslöt Churchill att börja flygbomba Tyskland. Till en början gällde bombningarna endast militära mål för att sedan definieras om till att innefatta industriella mål, vilket även kom att innefatta arbetarbostäder i anslutning till industrier. Hitler svarade med den så kallade Blitz mot engelska städer vilket pågick i sex månader och krävde 40 000 civila liv. Senare skulle britterna öppna områden som fritt fick bombas vid klart väder för att förstöra militära eller industriella mål.²⁹ Under 1940 hade britterna fällt 5 000 ton bomber över Tyskland och under 1941 fälldes det nästan fem gånger så mycket. Situationen förändrades under 1941 då Tyskland överföll sin bundsförvant Sovjetunionen och Japan bombade USA:s flottbas i Pearl Harbor. Med den stora produktionskapacitet som USA och Sovjetunionen bar med sig blev utgången av kriget i Europa ett faktum där USA och dess allierade tillsammans med Sovjetunionen till slut stod som segrare.³⁰

2.1 Sverige och andra världskriget

I augusti, strax innan utbrottet av andra världskrigets, var det tydligt för många att ett nytt krig hotade. Med anledning av det stundande kriget höll Sveriges statsminister ett lugnande tal till folket där han konstaterade att ett krig påverkade även de som inte direkt var inblandade.

²⁵ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 144

²⁶ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 140, 144

²⁷ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 174

²⁸ Lindqvist, Sven, 1999, avsnitt 174

²⁹ Lindqvist, Sven, avsnitt 177, 181

³⁰ Lindqvist, Sven, avsnitt 190-191

”Vi har inget otalt med andra, vi känna icke någon vår fiende, ingen kan ha något reellt intresse av att driva oss ut ur neutraliteten.”³¹ Vidare fortsatte han tala att om kriget skulle bryta ut så måste alla vara på sin vakt och att regeringen har vidtagit alla åtgärder för skydd och vakthållning vilket även skulle komma att stärkas och utvidgas vid behov. ”Vår beredskap är god”³², lät det, vilket syftade på den militära beredskapen. Fem dagar senare hade kriget brutit ut och statsminister talade återigen till folket och påtalade att svenskarnas uppgift nu var att hålla sig utanför kriget genom att hålla samman.³³

Sverige hade levt i fred sedan 1814 vilket betydde att försvarsmakten i mångt om mycket saknade erfarenheter av strid. Under första världskriget hade Sveriges försvar rustats upp för att under 1920-talet genomgå en nedrustning och det skulle dröja till 1936 innan reaktionen på hotet från Tyskland återigen skulle medföra en upprustning, om än en begränsad sådan. Under 1939-1941 byggdes försvarsmakten upp men var förhållandevis svag.³⁴ Men i februari 1942, under rykten om en engelska invasionsplaner mot Norge, gjordes stora inkallelser till armén. Anledningen till att den svenska beredskapen var som svagast när det var som mest behövt kan förklaras med de stora mängder krigsmateriel som skickades till Finland för att stödja dem i vinterkriget, och det skulle dröja flera år innan upprustningen kommit igång på allvar.³⁵

För gemene svensk var det Blixtkriget som fruktades mest och tillsammans med omvärlden kunde Sverige bara så på hur de tyska krigsframgångarna krossade allt motstånd fram till 1941 då den tyska armén stoppades utanför Moskva. Omvärlden blev vittnen till hur snabbt den tyska armén kunde överraska utan att ta hänsyn till internationella överenskommelser.³⁶

2.2 Det enskilda luftskyddet

Under 1936 arbetades det fram ett förslag om hur luftskyddet skulle organiseras i Sverige. I förslaget skrevs det bland annat om önskemål hur den frivilliga föreningsverksamheten skulle effektiviseras genom hela rikets organisering. Till följd bildades Luftskyddsförbundet, ett organ understött av den folkvalda statsledningen.³⁷

³¹ Åmark, Klas, 2011, s. 81

³² Åmark, Klas, 2011, s. 81

³³ Åmark, Klas, 2011, s. 80-81

³⁴ 1941 uppgick den svenska armén till 44,000 man och kunde jämföras med vad Tyskarna enbart hade som ockupationsarmé i Norge vid den tiden. Åmark, Klas, 2011, s. 88

³⁵ Åmark, Klas, 2011, s. 87-89

³⁶ Åmark, Klas, 2011, s. 92

³⁷ Civilförsvarsförbundet, Historia. Publicerad på: <https://www.civil.se/om-oss/historia/> Hämtad 16 december 2019

1937 godkände Sveriges riksdag Luftskyddslagen³⁸ och inrättade samma år den statliga Luftskyddsinspektionen. Luftskyddet³⁹ ansvarade för ledning, förberedelser och planering av skyddet av civilbefolkningen och av samhällets civila funktioner, vilket innebar former av skyddsrum, ordningstjänster, rivning, röjning, utrymningsplaner, släckning med mera. Varje stad utgjorde i regel ett luftskyddsområde men kunde även delas in i mindre, men även större distrikt. En myndighet, Luftskyddsinspektionen, hade till uppgift att praktiskt förbereda luftskyddet. Detta genom att utfärda instruktioner och upplysningar till myndigheter eller enskilda föreningar som bidrog till luftskydd för allmänheten. Luftskyddsinspektionen löd under Socialdepartementet och lokalt ordnades luftskyddet in under ideella föreningar. Så kallade luftskyddsföreningar. Dessa lokala föreningar ansökte i hög grad om ekonomiska medel från kommunen för den verksamhet, främst utbildning och övningar, som anordnades.⁴⁰ Under Luftskyddsinspektionen fanns även det allmänna luftskyddet⁴¹ och industriluftskyddet⁴².

Luftskyddsförbundet satsade på att sprida upplysning till allmänheten och att utbilda frivilliga till luftskyddet. I skolan propagerades det, med hjälp av bland annat planscher, för att lära skolbarnen i hur man skulle säkra sitt hem mot bomber och bränder, men även lära dem hur lättare skador kunde tas omhand. Ytterligare upplysning spreds med hjälp av så kallade rullande utställningar, byggda för att inhysas i lastbilar och järnvägsvagnar, där civilbefolkningen gjordes uppmärksam på luftkrigets risker. Med pressens hjälp spred Luftskyddsförbundet kunskap genom hela landet och vid andra världskrigets utbrott hade 400 lokala föreningar bildats med cirka 160 000 inskrivna medlemmar. Förbundet hade även utbildat 3 000 instruktörer vilka i sin tur hade utbildat 200 000 personer i hemskyddet.⁴³

³⁸ "Med luftskydd avses i denna lag åtgärder av icke militär natur, vilka åsyfta att försvåra anfall från luften eller begränsa verkningarna av sådant anfall". Svensk författningssamling", *Luftskyddet, SFS 1937: 504 - 506*, Om luftskyddets organisation, 1 §, Publicerad på:

<http://www.brandhistoriska.org/stadgar/1937%20Luftskyddslag.pdf> Hämtad 29 december 2019

³⁹ Se bilaga 1 för hur det civila luftskyddet schematiskt var organiserat.

⁴⁰ Åkesson, Tommy, 2003, s. 47-48

⁴¹ Avser luftskydd för statliga eller kommunala ägor och personal men även allmänna inrättningar.

⁴² Avser speciellt luftskydd för industrier och dess personal.

⁴³ Civilförsvarsförbundet, Historia. Publicerad på: <https://www.civil.se/om-oss/historia/> Hämtad 16 december 2019

3 Undersökning

År 1940 uppgick Västerås befolkning till 38 597 personer⁴⁴ och vid de beredskapsövningar som pågick under 1942 kunde Västerås Luftskyddsförening uppbringa ca 13 000 personer eller nära en tredjedel av stadens invånare.⁴⁵

Västerås Luftskyddsförening bildades den 8 november 1937 och grundade sig på bredast möjliga engagemang. Myndigheter och företag, frivilliga försvarsorgan och fackliga organisationer räknades till de främsta bidragarna.⁴⁶ I föreningens stadgar skrivs syftet med bildandet fram enligt följande:

Föreningen vill verka för att bland medborgarna i Västerås väcka och vidmakthålla förståelse för det civila luftskyddets nödvändighet, möjligheter och krav samt verka för upplysning, undervisning och utbildning i första hand av den aktiva luftskydds-personalen.⁴⁷

3.1 Hur många medlemmar hade Västerås Luftskyddsförening under åren 1937 till 1945 och hur rekryterades de?

Enligt föreningens stadgar räknades föreningsmedlemmarna som aktiva eller passiva där de passiva antingen kunde vara hedersledamöter, ständiga- eller årsmedlemmar. Vidare beskrivs hur kursledare och instruktörer räknades som aktiva medlemmar tillsammans med dem som redan antagits och betalat sin årsavgift på en krona.⁴⁸

Redan första året hade Västerås Luftskyddsförening skaffat sig 1 042 medlemmar. Året därpå var antalet oförändrat för att under verksamhetsår tre, och året för andra världskrigets utbrott, stiga något till 1 140 medlemmar. Under 1940 sjönk antalet till 726 och kom att ligga kring 763-742 medlemmar under åren 1941-1942. Antalet ökade till nästan det dubbla under 1943, med 1 432 medlemmar, för att under 1944 nå sin topp på 1 966 medlemmar. Under andra världskrigets sista år sjönk medlemsantalet till 1 000.⁴⁹

Antalet medlemmar fördelat mellan åren 1937 och 1945 kan ses i stapeldiagrammet (figur 1).

⁴⁴ Statistiska centralbyrån SCB, *Folkmängd i städer 1800-1967*, Publicerad på: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/helarsstatistik--forsamling-landskap-och-stad/folkmangd-i-stader-18001967/> Hämtat 17 december 2019

⁴⁵ Västerås Civilförsvarsförenings arkiv (VCF), A:1, Årsberättelser 1942-1943

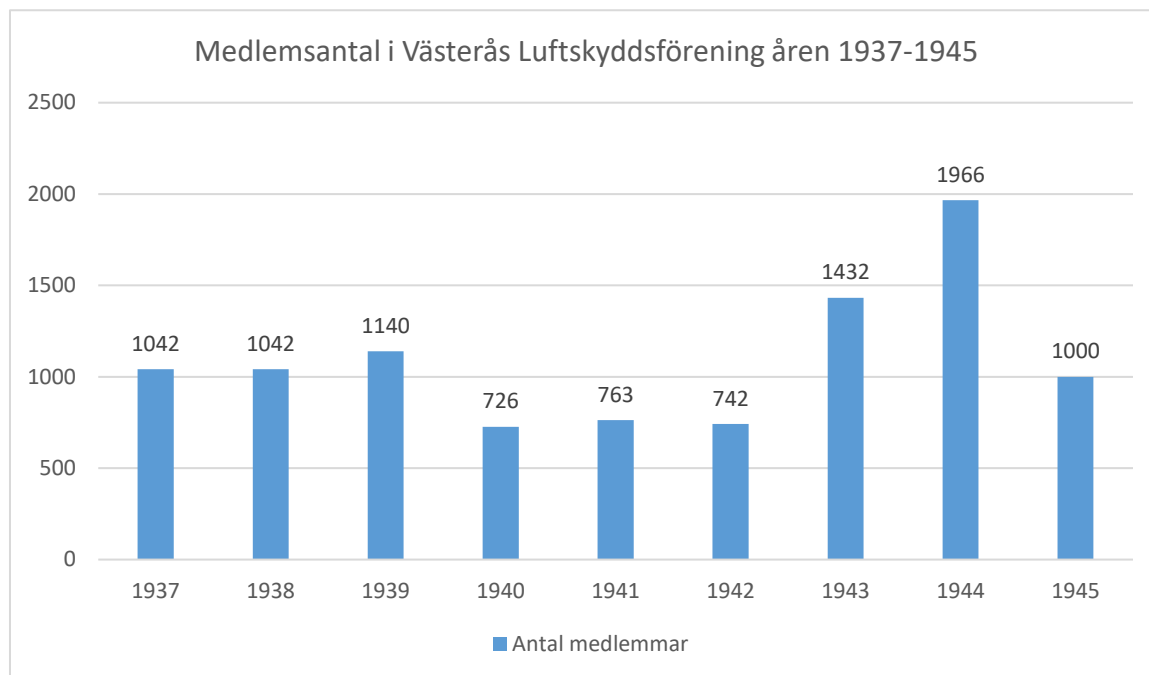
⁴⁶VCF, A:1, Protokoll november 1937

⁴⁷ VCF, A:1, utdrag ur föreningens stadgar

⁴⁸ VCF, A:1, Västerås Luftskyddsförening, Stadgar

⁴⁹ VCF, A:1, Årssammanställningar för föreningsmedlemmar 1937-1945

Figur 1, Medlemsantal i Västerås Luftskyddsförening 1937-1945

Källa: Västerås Civilförsvarsförenings arkiv, A:1, Årssammanställningar för föreningsmedlemmar 1937-1945

Hur rekryterades medlemmarna?

Nedan följer berättelser från källmaterialet om hur Västerås Luftskyddsförening rekryterade sina medlemmar.

I årsberättelsen av föreningens verksamheter skrivs det under året 1937-1938 om arbetet med ”upplysning och propaganda” som lyfter fram hur man arbetat med att föra in en serie tidningsartiklar i den lokala dagstidningen om upplysningar angående luftskyddets innebörd och nödvändighet. Även distribuering av upplysningslitteratur och diverse demonstrationer beskrivs ha verkat positivt i propagandasyfte. Dessutom menas det att Luftskyddsförbundets rullande utställning, som varit på besök, varit en stor attraktion. Föreningen skriver att de haft kontakt med bland annat fackliga centralorganisationer och fastighetsföreningar i Västerås, vilka samtliga beskrivs ha visat intresse för föreningen och ska dessutom ha utlovat sitt stöd. Rekrytering beskrivs även ha gjorts med hjälp av anmälningslistor utlagda i bland annat banker, kontor, skolor och affärer.⁵⁰

Under föreningens första verksamma år beskrivs arbetet, med att skaffa medlemmar till föreningen, ha bedrivits genom personlig rekrytering där styrelseledamöter och andra intressenter med hjälp av medlemskort lyckats anskaffa ett stort antal medlemmar. Önskemål

⁵⁰ VCF, A:1, Årsberättelser 1937-1938

om att trycka fler medlemskort finns bland ledamöterna och menas vara den billigaste och effektivaste sättet att öka antalet medlemmar.⁵¹

I ett utdrag från ett mötesprotokoll 1938, med föreningen och Västerås fackliga central-organisations representantskap och styrelserna för stadens fackföreningar, står det skrivet att de:

Uttalar sin sympati för ordnandet av Västerås Luftskyddsförening med luftskydd åt civilbefolkningen och uppmanar fackföreningarna att ta frågan under övervägande och beslutsamt uppmana sina medlemmar att ansluta sig till ovannämnda förening.⁵²

En liknande uppmaning går att läsa i protokollet för Västerås Luftskyddsförenings arbetsutskott 1938. Det diskuteras hur medlemsantalet fortsatt kan öka och det beslutades att i skrivelse kontakta Landsorganisationen (LO) för ”att anmoda deras medlemmar att ansluta sig till luftskydds-föreningen”⁵³

I en skrivelse, den 25 augusti 1939, till samtliga länsförbund och lokalföreningar, betonar Luftskyddsförbundet ”Det ytterst spända världsläget gör, att den frivilliga luftskydds-verksamheten nu måste ytterligare intensifieras.”⁵⁴ De lägger tonvikten på att mer lokal propaganda måste nå ut till allmänheten och vädjar att ”alla frivilligt arbetande krafter, nu söka göra allt för att få hemskyddsorganisationen färdig.”⁵⁵

Uppgifter angående arbetet med rekrytering under verksamhetsåret 1940-1941 är något knapphändig då det endast nämns hur föreningen anordnat föredrag i anslutning till sitt årsmöte samt haft besök av den rullande utställningen. I årsberättelsen nämns det hur de dessutom arbetat med att dela ut upplysningslitteratur och broschyrer i anslutning till de anordnade kurserna.⁵⁶

Under verksamhetsåret 1941-1942 har inga relevanta uppgifter kunnat identifierats som kan knytas an till frågan om medlemsrekrytering. Årsberättelsen och de mötesprotokoll för året som undersöks har varit kortfattade och inte berört medlemmarna.

I årsberättelsen för året 1942-1943 står det att:

⁵¹ VCF, A:1, Korrespondens, 21 december 1937

⁵² VCF, A:1, Mötesprotokoll 5 maj 1938

⁵³ VCF, A:1, Mötesprotokoll 3 mars 1938

⁵⁴ VCF, A:1, Korrespondens 25 augusti 1939

⁵⁵ VCF, A:1, Korrespondens 25 augusti 1939

⁵⁶ VCF, A:1, Årsberättelser 1940-1941

Arbetet har under året huvudsak ha inriktats på att få den stora allmänheten aktivt intresserad för luftskyddsarbetet. Genom att komma i kontakt med så många som möjligt och känna till att luftskyddsarbetet gäller oss alla.⁵⁷

Rekryteringen beskrivs nu ha flyttats ut till hemskyddets egna lokaler och invånarnas direkta närhet. Hemskyddsledaren, i den fastighet eller det område, där denne verkar har i uppgift att sammankalla alla boende för att i största möjliga utsträckning informera om de åtgärder som måste klaras av vid ett eventuellt flyglarm och på så sätt kunna värva fler medlemmar.⁵⁸

Föreningen nämner, under verksamhetsåret 1943-1944, hur en betydande ökning av medlemmar skett under året och hur upplysning och propaganda spridits med hjälp av föredrag och filmvisningar med ämnet ”Luftskydd i England efter tre års krig.”⁵⁹

1944-1945 årsberättelser vittnar om hur medlemsantalet stiger och föreningen når sitt högsta medlemsantal för undersökningsåren. De skriver att: ”Intresset för föreningen har under året visat sig stort, ehuru sannolikt på grund av krisläget i Finland.”⁶⁰

Under 1945-1946 skildras det hur medlemsantalet sjunker och att intresset för föreningen svalnat under senare delen av verksamhetsåret vilket föreningen förklarar med ”Att då fred slutits mellan stormakterna och att hotet för Sveriges indragande i kriget upphört.”⁶¹

3.2 Hur många personer utbildades i Västerås Luftskyddsförenings regi under åren 1937 till 1945 och vad utbildades de i?

Under åren 1937-1945 utbildades totalt 33 825 personer i Västerås Luftskyddsförenings regi.

Utbildning och kurser av stadens invånare gjordes av medlemmar i föreningen och bekostades till stor del med hjälp av bidrag och donationer från myndigheter, företag, föreningar, organisationer och frivilliga. Föreningen sålde även kurser och utbildningar till bland annat det allmänna- och industriluftskyddet vilket inte räknas in i föreningens utbildningstal.

Inga utbildningar eller kurser färdigställdes under föreningens första år då bildandet av föreningen skedde relativt sent på året. 1938 hade utbildningarna kommit igång och 182 personer kunde räknas som utbildade. Följande år sköt utbildningstalet i höjden, jämfört med föregående år, och 4 657 utbildningar genomfördes. 1940 sjönk utbildningstalet till för att under

⁵⁷ VCF, A:1, Årsberättelser 1942-1943

⁵⁸ VCF, A:1, Årsberättelser 1942-1943

⁵⁹ VCF, A:1, Årsberättelser 1943-1944

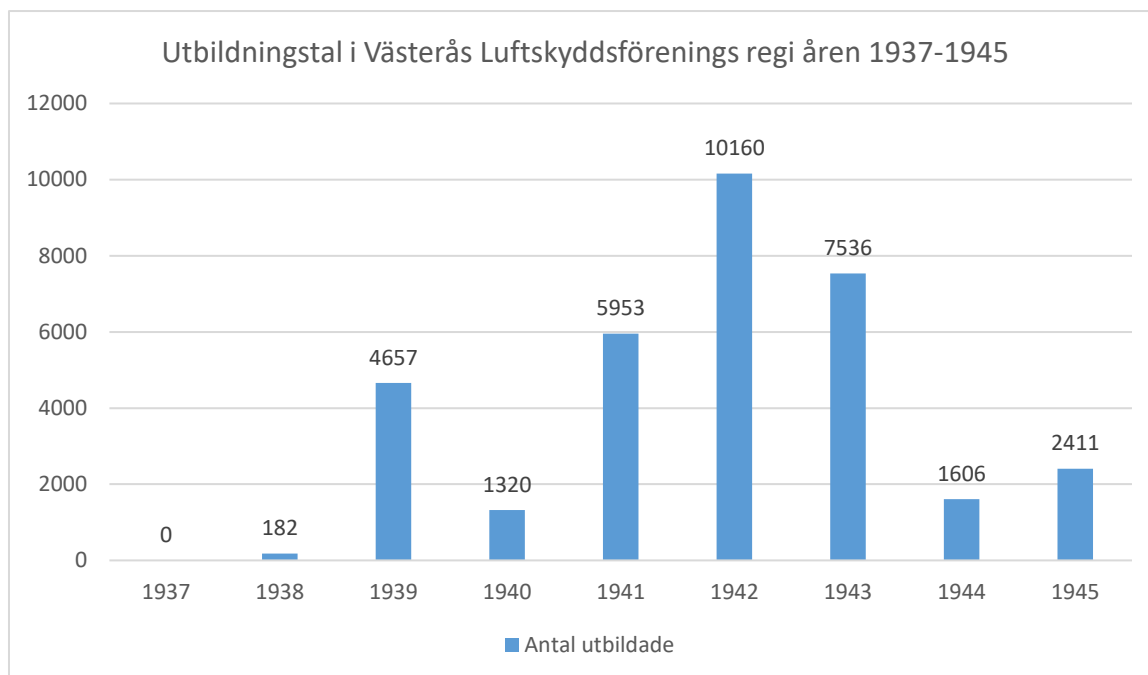
⁶⁰ VCF, A:1, Årsberättelser 1944-1945

⁶¹ VCF, A:1, Årsberättelser 1945-1946

1941 återigen öka till 5 953. 1942 blev året med högst antal utbildade på 10 160 personer och sjönk till 7 536 utbildade under 1943. En ytterligare minskning till 1 606 utbildade skedde 1944 för att under 1945 och krigets sista år öka något igen till 2 411 utbildade.⁶²

Utbildningstalet fördelat mellan åren 1937 och 1945 kan ses i stapeldiagrammet (figur 2).

Figur 2. Utbildningstal i Västerås Luftskyddsförenings regi 1937-1945

Källa: Västerås Civilförsvarfsförenings arkiv, A:1, Årssammanställningar för utbildningstal 1937-1945

Vad utbildades de i?

Nedan följer berättelser från källmaterialet rörande vad Västerås Luftskyddsförening utbildade invånarna i.

I en skrivelse från Luftskyddsinspektionen till alla luftskyddschefer 1937, beträffande det enskilda luftskyddet, uppmanas det att:

Den frivilliga verksamheten bör lämpligen inriktas på följande grenar av luftskyddstjänsten: A) *brandtjänsten*, för upprättande av hus- och kvartersbrandkårer under ledning av yrkesbrandmän. B) *gasskyddstjänsten*, för upprättande av avdelningar för indikering, sanering och avgasning under ledning av för ändamålet utbildad instruktör. C) *sjukvårdstjänsten*, för upprättande av nödiga formationer och anstalter under ledning av Svenska Röda Korsets underavdelningar.⁶³

⁶² VCF, A:1, Årssammanställningar för utbildningstal 1937-1945

⁶³ VCF, A:1, Korrespondens, 1 december 1937

Angående utbildningen går det att läsa i årsberättelsen, av föreningens verksamheter under året 1937-1938, att det bedrivits utbildning av hemskyddsinstruktörer, brandtjänst samt sjukvårdsutbildning, men att personerna inte hunnit slutföra utbildningen innan årsskiftet.⁶⁴

Utbildningsverksamheten under 1938-1939 beskrivs påskynda kurser för utbildning av chefsinstruktörer och instruktörer för det enskilda luftskyddet då det råder brist på dessa i länet. Luftskyddsförbundet uppmanar ”att utbildningsverksamheten snarast kommer igång och utvecklas ytterligare.”⁶⁵

För verksamhetsåret 1938-1939 anordnas utbildningar för husbrandvakt, sjukvårdspersonal, kvarter- och hemskyddsledare, kurser i gasindikering, avgasning och sanering samt räddnings- och röjningstjänst.⁶⁶

Den 26 augusti 1939 går det ut en anvisning som påpekar det oroliga världsläget och trycker på att ett tillräckligt stort antal instruktörer utbildas så att de snarast kan starta med massutbildningar för hemskyddet. Till hemskyddsinstruktörer efterfrågas sådana personer som kan stå till förfogande vid mobiliseringar, men att kvinnor i allt större utsträckning bör väljas till instruktörsutbildningarna.⁶⁷

Under 1939-1940 beskrivs det att utbildningen koncentrerats till stadens luftskyddsledning samt föreningens organiserande hemskyddspersonal och då framförallt i form av brandskydd. Vidare ska resterande kurser för de 4 657 utbildade personerna ha omfattat ”en kort allmän orientering över luftkrigets verkningar och luftskyddets medel och möjligheter att förminska därav uppkommande skador.”⁶⁸ Samtliga deltagare har ingått i gasmaskövningar, med stridsgas och rök, praktiska övningar i eldsläckning samt bekämpning av brandbomber. Förutom hemskyddsutbildning har föreningen bistått i utbildning för det allmänna- och industriluftskyddet, men även anordnat kurser för skolungdomar.⁶⁹

Utbildningsverksamheten för 1940-1941 har likt tidigare år inriktats på att utbilda om luftkrigets verkningar och luftskyddets åligganden, eldsläckning och gasmaskövningar. Anledningen till att kursdeltagandet för hemskyddet sjunker förklaras främst med att man, under sommaren och hösten, har överlåtit sina lokaler och sitt utbildningsmaterial till det allmänna- samt industriluftskyddets övningar. Vidare beskrivs det hur svagt intresset för kurserna inom hemskyddet varit och föreningen kan beklagligt nog konstatera att många av de

⁶⁴ VCF, A:1, Årsberättelser 1937-1938

⁶⁵ VCF, A:1, Korrespondens, 25 april 1938

⁶⁶ VCF, A:1, Årsberättelser 1938-1939

⁶⁷ VCF, A:1, Korrespondens, 26 april 1939

⁶⁸ VCF, A:1, Årsberättelser 1939-1940

⁶⁹ VCF, A:1, Årsberättelser 1939-1940

som varit kallade inte infunnit sig. Föreningen skriver i sin årsberättelse att: ”Det förefaller som om allmänheten ännu ej fått klart för sig att luftskyddstillstånd⁷⁰ f.n. råder i Sverige och således förfoganderättslagen⁷¹ trätt i kraft.”⁷²

Utbildningsverksamheten året 1941-1942 beskrivs kortfattat innehålla kurser för hemskyddsledare, blockledare, gasskydd, brandtjänstgöring samt utbildandet av skogsbrandsbefäl.⁷³

I årsberättelsen för 1942-1943 förklaras det hur ytterligare utbildningar har efterfrågats från hemskyddsledarna och föreningen svarade upp med att utbilda personer i brandtjänst, samaritjänst, ställföreträdande hemskyddsledare, ordningsmän i skyddsrum samt ordonnanser, men även repetitionskurser för brandbekämpning har genomförts. Föreningen uppmärksammar nu även att kallelserna till utbildningar har hörsammats i mycket större omfattning än under verksamhetsåret 1940-1941.⁷⁴

Intresset för kurser och utbildningar beskrivs under verksamhetsåret 1943-1944 som stort och nya utbildningar nämns, så som observatörer, telefonister och röjning, men även utbildning i luftskydd för flickskolan och läroverken. Årsberättelsen samt de protokoll som undersökts är kortfattade och nämner inga andra utbildningar i föreningens regi.⁷⁵

I 1944-1945 årsberättelse berättas det att utbildningarna i huvudsak bestått av repetitionsutbildningar, för hemskyddet, då det under beredskapsövningarna föregående år framkommit att det inte har gått som önskat.⁷⁶ I ett brev från Länsstyrelsen i Västmanlands län till luftskyddscheferna går det att läsa hur: ”De inom länet avhållna beredskapsövningar hava blottat vissa brister i hemskyddspersonalens utbildning.”⁷⁷ Vidare påpekar de för att avhjälpa dessa brister anordna repetitionsutbildning för block- och hemskyddsledare, brandpersonal, observatörer och ordonnanser.⁷⁸

Utbildningsuppgifterna för 1945-1946 inriktar sig på särskilda utbildningar för hemskyddsledare och brandbekämpningspersonal i fosforskyddstjänst. Under året om-

⁷⁰ Hänvisning till Luftskyddslagen 11§ ” Befinner sig riket i krig eller krigsfara, äger Konungen förordna, att riket eller del därav skall försättas i luftskyddstillstånd och att planerna för luftskyddet helt eller delvis skola verkställas” VCF, A:1, Särskild instruktioner för hemskyddsledare, Bilaga

⁷¹Hänvisning till Lag om förfoganderätt för luftskyddets behov, 2§ ”Konungen eller, efter Konungens förordnande, länsstyrelse eller annan myndighet äger föreskriva, att invånare å ort, som hotas av anfall från luften, skola taga uppehåll utom sin bostad eller bostadsort, ävensom, i den mån det prövas nödvändigt, bestämma, varest uppehåll skall tagas.” VCF, A:1, Särskild instruktioner för hemskyddsledare, Bilaga

⁷² VCF, A:1, Årsberättelser 1940-1941

⁷³ VCF, A:1, Årsberättelser 1941-1942

⁷⁴ VCF, A:1, Årsberättelser 1942-1943

⁷⁵ VCF, A:1, Årsberättelser 1943-1944

⁷⁶ VCF, A:1, Årsberättelser 1944-1945

⁷⁷ VCF, A:1, Korrespondens, 5 november 1944

⁷⁸ VCF, A:1, Korrespondens, 5 november 1944

organiserades utbildningen inom gasskyddstjänsten till att innefatta indikering av radioaktivitet i mark och luft samt en intensifiering av utbildning i röjningstjänst. Vidare önskas utbildningarna för brandtjänst och sjukvårdstjänst genomföras så att deltagarna kan ha användning för utbildningen även under fred.⁷⁹

3.3 Vilka instruktioner fanns förberedda, inom Västerås Luftskyddsförening, under åren 1937 till 1945, vid ett eventuellt flyganfall?

Inom de utbildningar och kurser som Västerås Luftskyddsförening höll i återfanns det instruktioner, släppta i februari 1938 från Luftskyddsinspektionen, för bland annat Chefsinstruktörskursen. Det är en 27 sidig handling som ingående och detaljerat instruerar hur anfallsmedel och anfallsmetoder kommer att användas vid luftanfall mot hemorten. Den behandlar bland annat fiendeflygets taktik, räckvidd, hastighet och bomblast. Vilka sorters bomber som kan tänkas användas och dess verkan på infrastruktur och civilbefolkning. Skriften behandlar även scenarion med ett fientligt flygrädsanfall från det att flyget lyfter till det att bomberna briserat. Handlingen inleds med:

Huru ”kriget av i morgon” kommer att gestalta sig, därom torde ingen med vishet uttala sig. Men i den mångfald av uttalanden därom, som gjorts, finns en gemensam tanke. Kriget blir icke strid soldat mot soldat, armé mot armé, flotta mot flotta utan ett krig folk mot folk. Krigsskådeplatsen blir icke enbart det område där de mot varandra opererande styrkorna uppträda, utan krigshandlingar komma att äga rum inom områden långt bakom fronten. Kriget som sådant har bara ett mål – att segra, med denna seger behöver nödvändigtvis icke vinnas till lands, till sjöss eller i luften. Segern kan lika gärna vinnas genom att krossa fiendens vilja till motstånd. En anfallshandling bör för att bli avgörande inriktas icke blott mot de väpnade styrkorna utan bortom och förbi dessa mot den fientliga nationens hjärta.⁸⁰

Denna 27 sidiga handling innehåller instruktioner till luftskyddsföreningens alla chefsinstruktörer och instruktörer och skulle göra deltagarna väl medvetna om vad som kunde komma att hända. I dessa instruktioner för luftskyddsorganisationen lyder det att: ”Organisationen skall förbereda samhället i dess helhet på de katastrofer vilka kunna bli en följd av ett luftanfall. Varje medborgare skall på förhand känna sin uppgift i varje tänkbart läge.”⁸¹

⁷⁹ VCF, A:1, Korrespondens, 5 november 1944, A:1, Årsberättelser 1945-1946

⁸⁰ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, februari 1938

⁸¹ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, februari 1938

Instruktioner för hur luftfara och flyglarm kommer från luftbevakningens stationer och inkommer till ortens larmmottagare, finns beskrivet, även det utgivet från Luftskyddsinspektionen 1938. Det beskrivs att dessa stationer är grupperade med 10 km luckor dels längs kuster och landsgräns, dels omkring särskilt betydelsefulla orter samt de sannolikaste flygvägarna. Från dessa stationer sändes så kallade fjärrlarm via telefon till alarmeringscentraler. Härifrån vidarebefordras larmmeddelade till berörda orter, så kallad lokalalarmering, varpå sirenalarm utfärdas. Det framgår att det finns fem olika signaler, luftfara och luftfara upphör, flyglarm och flyglarm upphör samt faran över. Signalen för luftfara ges före signalen flyglarm, då flyganfall kan väntas inom 20 minuter. Flyglarm ges inom orter, eller luftskyddsområden, där flyganfall kan väntas inom 10 minuter. Vidare beskrivs det att hos varje larmmottagare skall det finnas en ständig postering.⁸² Vid signalen flyglarm ges följande instruktioner.⁸³

BEHÅLL ALLTID LUGN.

GIV EDRA KAMRATER ETT GOTT EXEMPEL.

LYSTRA TILL EDRA ORDNINGSMÄN.

1. Vid signalen flyglarm iakttages:

- a. avbryt genast Edert arbete,
- b. uppsök omedelbart på föreskriven väg anvisad skyddsanordning (skyddsrum); gå lugnt,
- c. hav gasmask i beredskap eller påsatt densamme, om anbefalles eller eljest påfordras.⁸⁴

Inom chefinstruktörskursen fanns även bilagor med exempel på instruktioner i fred och vid luftskyddstillstånd eller flyglarm för: ledare av hemskydd, ordningsman i skyddsrum, personalens förhållande vid ”flyglarm” och ”faran över”. Handlingen listar även instruktioner för husbrands-, gasspanings-, sanerings- och avgasningspatrull, sjukvårdspersoner, räddnings- och röjningspersonal, belysningsinskränkning och skyddsåtgärder för hästar men har inte återfunnits i källmaterialet.⁸⁵

Nedan följer citat av exempelinstruktionerna⁸⁶ vid punkter som rör luftskyddstillstånd och flyglarm för ledare av hemskydd.

⁸² VCF, F:1, Instruktioner från Luftskyddsinspektionen, februari 1938

⁸³ Se bilaga 2 för kopia på originaldokument

⁸⁴ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, bilaga 7, februari 1938

⁸⁵ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, februari 1938

⁸⁶ Se bilaga 3 för kopia på originaldokument

2. Ledare tilldelas vid luftskyddstillstånd polismans befogenhet.
3. Ledare lyder i luftskyddshändelse under chefen för luftskyddsblocket. /.../
5. Ledare skall vid luftskyddstillstånd:
 - a) med oinskränkt myndighet - i luftskyddshändelse - utöva befälet inom fastigheten samt
 - b) ansvara för att planlagda luftskyddsåtgärder bliva utan tidsutdräkt genomförda.
 - c) genom särskilt anordnad undervisning och övningar göra såväl fastighetens aktiva personal förtrogen med sina åligganden som övrig personal underkunnig om huru den skall förhålla sig i samband med luftangrepp.
 - d) vid behov påkalla ingripande från luftskyddsblockchefen.
 - e) till denne anmäla då luftskyddsåtgärderna äro genomförda.⁸⁷

Nedan följer citat av exempelinstruktionerna⁸⁸ vid punkter som rör luftskyddstillstånd och flyglarm för ordningsman i skyddsrum.

1. Ordningsman lyder närmast under hemskyddets ledare.
2. Ordningsman utser bland den till skyddsrummet vid ”flyglarm” hänvisade personalen en ställföreträdare samt erforderligt antal biträden.
3. Ordningsman skall vara fullt förtrogen med skyddsrummet vidtagna anordningar för förstärkning, gastätning, luftrening, inredning och utrustning m.m.
4. Vid signalen ”flyglarm” iakttages bl.a. följande:
 - a. sök främja ordnad utrymning av bostadslägenheter (etc); anbefalla, om så påfordras, gasmaskernas påtagande; låt stänga fönstren,
 - b. gå sist av alla ned i skyddsrummet och släck dessförinnan belysningen, om den är tänd,
 - c. uppsök skyddsrummet; tillse, att lugn och ordning råder; överse alla i p.3 ovan antydda anordningar, så att allt befinner sig i gott skick; gastätninganordningarna bör härvid särskilt uppmärksammas (luckornas tillskrivande osv.);
 - d. avlämna rapport till ledaren, då anledning därtill förefinnes.⁸⁹

⁸⁷ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, bilaga 4, februari 1938

⁸⁸ Se bilaga 4 för kopia på originaldokument

⁸⁹ VCF, F:1, Luftskyddsinspektionen, Chefinstruktörskursen, bilaga 5, februari 1938

4 Diskussion

Det är svårt att ställa resultatet från mina frågeställningar i relation till tidigare forskning eftersom det är så liten del av luftskyddsföreningarna som är undersökta. Det material jag kunnat ta del av är antingen inriktad på den militära aspekten eller så har materialet, som handlat om luftskyddet, varit på en väldigt generell nivå. Några av resultaten kan jämföras mot tidigare efterforskningar medan andra resultat kan diskuteras i relation till historiska händelser, men resultaten kan även diskuteras inbördes. Resultaten från undersökningen diskuteras i kronologisk ordning samt fråga för fråga för att ge en så täckande bild som möjligt.

Vi börjar med diskussionen för resultaten i undersökningen och den första frågan - Hur många medlemmar hade Västerås Luftskyddsförening under åren 1937 till 1945 och hur rekryterades de?

Västerås Luftskyddsförening hade på nästan två månader rekryterat dryga 1 000 medlemmar vilket kanske kan förklaras med ledamöternas personliga rekrytering. De beskriver att de lyckats anskaffa ett stort antal medlemmar och dessutom lyfts önskemålet om att trycka fler medlemskort. De tidiga kontakterna med fackorganisationer och fastighetsföreningar kan även haft positiv påverkan på medlemsantalet. Västerås Luftskyddsförening bildades, den 8 november 1937, som sammanfaller med året då Luftskyddslagen och Luftskyddsinspektionen inrättades, vilket även Nyberg vittnar om då hon beskriver den snabba utvecklingen av luftskyddet i dess tidiga skede. Västerås Luftskyddsförening bildades tidigt och hade redan första året ett stort medlemsantal. Om vi tittar på Ludvikas Luftskyddsförening som bildades året därpå med 680 medlemmar ger det endast en indikering på att Västerås Luftskyddsförening bildades innan och anses inte kunna jämföras i frågan om medlemsantal då föreningen var placerad i Ludvika med, under tiden för skrivandet, ett okänt antal invånare.

Under verksamhetens andra år 1938 fortsätter de fackliga kontakterna vilket troligtvis gett föreningen möjligheten till att kunna rekrytera ett betydande antal medlemmar. Dock förblir medlemsantalet densamma på dryga 1 000 personer. En slutsats som kan dras av detta är att trots uppmaningarna till att ansluta sig till föreningen så har detta inte skett.

Året för krigsutbrottet 1939 visar på att antalet ökar något, men inte i något anmärkande antal, trots det spända världsläget. Om vi då istället tittat på antalet utbildade för 1939 kan det konstateras att utbildningstalet dramatiskt har stigit vilket i sin tur kan besvaras med att föreningen möjligtvis koncentrerade sig på massutbildningar, som Luftinspektionen anvisade om, och inte rekrytering. Det nämns även i årsberättelsen att kvinnor, i allt större uträkning

borde väljas till instruktörer inom föreningen vilket kan stämma in på Sundevalles berättelser om att kvinnor skulle komma att vara den största personalkategorin inom försvarsfrivilliga organisationer. Undersökningen har dock inte inriktats på vilket kön medlemmarna hade i föreningen, men det kan inte uteslutas att kvinnor framöver kom att bli en betydande personalkategori inom föreningen. Det skulle dock krävas vidare undersökning för att bekräftas.

För följande år sjunker medlemsantalet och kom att bestå av strax över 700 medlemmar. Informationen kring rekrytering under 1940 var knapphändig och det anmärkningsvärda med att antalet inte stiger utan sjunker är att det var då Tyskland ockuperade både Danmark och Norge och kriget hade kommit närmare än aldrig förr.

Under 1942 läggs rekryteringen ut till hemskyddsledarna men det resulterar inte i att antalet medlemmar ökar, däremot dubblas medlemsantalet under 1943 men det är möjligt att det kan vara en fördröjd effekt av hemskyddsledarnas arbete.

1944 stiger antalet medlemmar till nästan 2 000 och därmed det högsta antalet medlemmar för föreningen hitintills. I årsberättelsen hänvisas ökningen till krisen i Finland vilket med största sannolikhet refererar till Sovjetunionens storoffensiv med flygbombning över Finland som Åkesson behandlar i sin undersökning.

När till slut kriget upphör, i Europa 1945, mattas intresset för föreningen av och antalet medlemmar halveras till 1 000 personer.

Nästa del i diskussionen rör resultaten för den andra frågan - Hur många personer utbildades i Västerås Luftskyddsförenings regi under åren 1937 till 1945 och vad utbildades de i?

Det första verksamhetsåret varade i endast cirka två månader vilket förklarar den obefintliga utbildningen, men under 1938 hade utbildningen kommit igång och de första instruktörerna kom att utbildas för att möta det ökade behovet.

Under 1939 sker en kraftig ökning av antalet utbildade vilket direkt kan kopplas till de massutbildningar som anvisades, men även önskemålet om att kvinnor i större grad skulle antas som instruktörer.

Anledningen till att antalet utbildade sjunker under 1940 kan återfinnas i den förklaring som berättar att föreningen överlät sina lokaler och sitt utbildningsmaterial till det allmänna- samt industriluftskyddets övningar. Föreningen beklagar sig även över att kursdeltagarna inte har förstått vad reglerna för skyddstillstånd innebär och inte verkar följas.

Inga slutsatser kan dras för 1941 då källmaterialet var kortfattat för denna period.

Antalet utbildade under året 1942 är det högsta för hela perioden och kan möjligtvis förklaras med de stora inkallelser till armén som gjordes under samma år, vilket eventuellt kan ha

påverkat civilbefolkningen att engagerat sig i landets försvar. Även de stora beredskapsövningar som ägde rum under året skulle kunna vara en bidragande orsak.

1943 sjunker antalet utbildade men intresset beskrivs som fortfarande högt och nya utbildningar nämns, men även utbildning för flickskolan och läroverken nämns. Utbildning av elever och ungdomar kan vi även se i Sörbergs berättelser där elever fick tillverka brandsläckningshjälpmedel. Även Luftskyddsförbundet beskrivs ha utbildat skolbarn och då i form av säkrandet av hemmet mot bomber och brand samt hur lättare skador kunde tas omhand.

1944 beskrivs bestå huvudsakligen av repetitionsutbildningar då det under beredskapsövningarna föregående år framkommit brister.

Under 1945 stiger antalet utbildade återigen och nu anpassas undervisningen för fredstider.

Resultatet ledde fram till att det under 1937-1945 utbildades totalt 33 825 personer i Västerås Luftskyddsförenings regi. Det höga antalet kan möjligen tillskrivas de repetitionskurser som genomfördes åren 1942-1944, men Sörbergs skildringar från Kungsör berättar att alla invånare fick öva på att lägga förband, brandsläckning och gasmaskövning vilket vittnar om utsträckningen av invånarnas inbladning och engagemang. Även Nybergs berättelser vittnar om det betydande antalet personer som var engagerade och liknade i det hela vara en folkrörelse. Det höga antalet kan även tillskrivas den tjänstepliktslag som Sundevall för fram som förklaring till att varför så många sökte sig till försvarsarbetet vilket också Nyberg antyder med meningen ”Även om det var en folkrörelse med visst tvång.”⁹⁰ En annan bidragande anledning till det höga antalet är de händelser, runt om i Europa, som den svenska befolkningen fruktade och blev vittnen till via nyheterna.

Utbildningarna som tillhandahölls från Västerås Luftskyddsförening går i linje med de redogörelser från Sörberg, Nyberg, och Berglöv. Här lyfter Sörberg sjukvård, brandsläckning, gasmaskövning. Även de olika tjänstegrenarna, inom det enskilda luftskyddet, som Nyberg berättar om finns att se i undersökningens resultat. Den utbildning som inte berörs av nyss nämnda författare är att, utbildningen under 1945, kom att omfatta indikering av radioaktivitet i mark och luft samt intensifieringen av röjningstjänsten, vilket kan kopplas till hur utbildningen anpassades till de händelser i Japan, samma år, då atombomberna släpptes.

Sista delen i diskussionen rör frågan - Vilka instruktioner fanns förberedda, inom Västerås Luftskyddsförening, under åren 1937 till 1945 vid ett eventuellt flyganfall?

Endast ett fåtal instruktioner kunde återfinnas, av de som var listade, i den 27 sidiga handling som skickades ut av Luftskyddsinspektionen 1938. Instruktionerna var dock benämnda som

⁹⁰ Nyberg, Marie, 1985, s. 13

”exempel” och var bifogade till kursmaterial. Huruvida dessa instruktioner verkligen användes som ”riktiga” instruktioner är oklart och kan möjligtvis ha använts som en mall, för att sedan göras om till att specifikt passa för Västerås eller Luftskyddsförenings förhållanden. Det förefaller dock att dessa handlingar kan ha ingått i de allmänna anvisningarna, från Luftskyddsinspektionen 1938, angående organiserandet av det civila luftskyddet som Nyberg berättar om. Nyberg nämner även att anvisningarna skulle ha berättat om luftskyddschefernas ansvar i framställning av luftskyddsplaner vid eventuella bombningar, därav mitt förklaringsförsök med att exempelinstruktionerna skulle ha använts som mall. Dessa instruktioner var utfärdade relativt tidigt i Luftskyddets historia, vilket även belyser hur snabbt utvecklingen måste ha gått från det att Luftskyddslagen godkändes till att det skickas ut detaljerade instruktioner för bland annat kurser, bombkrigets verkan och luftskyddspersonal. Nyberg talar om den snabba utvecklingen av luftskyddet i dess tidiga skede vilket även blir tydligt i källorna som undersökts.

5 Sammanfattning

Syftet med arbetet var att undersöka Västerås luftskyddsförening från 1937 till och med andra världskrigets slut 1945. Undersökningen berörde medlemsantal och rekrytering, antalet utbildade och utbildningar, men även instruktioner vid ett eventuellt flyganfall.

Källmaterialet innefattade årsberättelser, diverse korrespondens, medlemssammansättningar utbildningslistor och utbildningsmaterial.

Resultatet visade att Västerås Luftskyddsförening hade under 1937 skaffat sig 1 042 medlemmar. Året därpå var medlemsantalet oförändrat för att under 1939 stiga något till 1 140 medlemmar. Under 1940 sjönk antalet till 726 och kom att ligga kring 763-742 medlemmar under åren 1941-1942. Antalet ökade under 1943 till 1 432 medlemmar och under 1944 nådde medlemsantalet upp till 1 966. Under 1945 sjönk medlemsantalet till 1 000.

Under de första åren rekryteras föreningens medlemmar genom upplysningsinformation och anmälningslistor. Tidiga kontakter upprättas med fackliga organisationer och fastighetsföreningar. Styrelseledamöter bedrev personlig rekrytering och lokal propaganda spreds i dagstidningar. Föredrag hölls och de populära rullande utställningarna från Luftskyddsförbundet kom på besök. Under 1942 påbörjades rekryteringen direkt av hemskyddsledaren. Under åren 1943-1945 nämns det föga om föreningens arbete med rekrytering. Dock beskrivs krisläget i Finland som en sannolik anledning till medlemsantalets ökning under 1944.

Under åren 1937-1945 utbildades totalt 33 825 personer av Västerås Luftskyddsförenings. Föreningen utbildade personer inom brandtjänsten, gasskyddstjänsten, sjukvårdstjänsten. De utbildade hemskyddsinstruktörer, chefsinstruktörer, kvarters- och hemskyddsledare, blockledare, husbrandvakter, skogsbrandsbefäl, ordningsmän, ordonnanser, observatörer samt telefonister. Föreningen höll även i kurser i brandskydd, gasindikering, avgasning och sanering samt räddnings- och röjningstjänst, men även indikering av radioaktivitet. De organiserade övningar i gasmask med stridsgas och rök, eldsläckning samt bekämpning av brandbomber, men även information om luftkrigets verkningar och luftskyddets åligganden.

De instruktioner, vid ett eventuellt flyganfall, som fanns inom luftskyddsföreningen var tillhandahållna av Luftskyddsinspektionen och utgivna i februari 1938. Kompendiet innehöll detaljerade instruktioner över hur anfallsmedel och anfallsmetoder skulle komma att användas mot hemorten. Som bilagor till kompendiet fanns det exempelinstruktioner med steg för steg anvisningar vid flyglarm. Dessa instruktioner beskrev vad ledare av hemskydd, ordningsman i skyddsrum samt hur boende i fastighet skulle förhålla sig vid flyglarm. Det fanns även spår av

fler liknande instruktioner, i handlingarna från Luftskyddsinspektionen, men dessa saknades i källmaterialet.

Resultatet av undersökningen anses bekräfta den, om än begränsade, tidigare forskning och litteratur gällande Luftskyddsföreningar. Den belyser bland annat den snabba utvecklingen av föreningen som drevs på av Luftskyddsinspektionen, men även det stora antalet människor som frivilligt engagerade sig i skyddandet av sin stad.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Arkiv Västmanland Västerås

Västerås Civilförsvarsförenings arkiv, A:1, Protokoll och handlingar 1937-1950

Västerås Civilförsvarsförenings arkiv, F:1, Ämnesordnade handlingar 1937-1963

Litteratur

Berglöv, Robin, 2015, *Ludvikaortens Luftskyddsförening, en undersökning av dess medlemmar och verksamhet åren 1938-1946*, Högskolan Dalarna, Falun.

Karlsson, Birgit, 2014, "Tre regioner, ett hav", i: Sjöberg, M. & Cassel, K. (red.) *En samtidig världshistoria*, Lund

Lindqvist, Sven, 1999, *Nu dog du, Bombernas århundrade*. Falun

Nyberg, Marie, 1985, *Luftskydd i Göteborgs och Bohus län 1937-1945, ...det civila försvarets framväxt före och under andra världskriget*, Göteborg

Sundevall, Fia, 2016. Tornsvälar och sothöns: försvarsfrivilliga beredskapsarbeterskor i andra världskrigets Sverige, i: Kronberg, Klas (red.), *Sömmerskor, tornsvälar och soldater - kvinnors försvarsarbetet i Sverige sedan första världskriget*, Stockholm

Sörberg, Bengt, 2018, Kungsör under andra världskriget, i: Gagge, Carl-Magnus & Österberg, Ann (red.), *I krig & fred: berättelser om försvaret i Västmanland*, Västerås

Åkesson, Tommy, 2003, Stockholm bombas! Sovjetunionen och den svenska beredskapen i februari 1944, i: Wedin, Lars & Åselius, Gunnar & Iko, Per (red.): *Militärhistorisk Tidskrift 2003*, Stockholm

Åmark, Klas, 2011, *Att bo granne med ondskan: Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och förintelsen*. Stockholm

Internet

Civilförsvarsförbundet, *Historia*. Publicerad på: <https://www.civil.se/om-oss/historia/> Hämtad 16 december 2019

Statistiska centralbyrån SCB, *Folkmängd i städer 1800-1967*, Publicerad på: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/pong/tabell-och-diagram/helarsstatistik--forsamling-landskap-och-stad/folkmangd-i-stader-18001967/> Hämtat 17 december 2019

Svensk författningssamling, *Luftskyddet*, SFS 1937: 504 - 506, Om luftskyddets organisation,
Publicerad på: <http://www.brandhistoriska.org/stadgar/1937%20Luftskyddslag.pdf> Hämtad 29
december 2019

<http://www.civilforsvar.se/historik/1937.htm>

Sveriges riksdag, 1944, *Kungörelse (1944:636) angående överflyttande på
civilförsvarsstyrelsen av de uppgifter, som åvila luftskyddsinspektionen och statens
utrymningskommission*. Publicerad på:

<https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk->

[forfattningssamling/kungorelse-1944636-angaende-overflyttande-pa-_sfs-1944-636](https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1944636-angaende-overflyttande-pa-_sfs-1944-636) Hämtad
16 december 2019

Personalens
förhållande vid "flyglarm" och vid "faran över".
(Exempel)

BIBEHÅLL ALLTID LUGN.

GIV EDRA KAMRATER ETT GOTT EXEMPEL.

LYSTRA TILL EDRA ORDNINGSMÄN.

F L Y G L A R M.

1. Vid signalen "flyglarm" iakttages:
 - a. avbryt genast Edert arbete,
 - b. uppsök omedelbart på föreskriven väg anvisad skyddsanordning (skyddsrum); gå lugnt,
 - c. hav gasmasken i beredskap eller påsätt densamma, om så anbefalles eller eljest påfordras.

F A R A N Ö V E R.

2. "Faran över" meddelas ordningmännen genom lederens för hemskyddet försorg (telefon, ordonnans os.).
3. Härvid iakttages av personalen, följande:
 - a. lämna icke skyddsanordningen, förrän ordningsmannen anbefaller återgång till arbetsplatsen,
 - b. påsätt gasmasken, om ordningsmannen så bestämmer.
 - c. åtlid noga de anvisningar, som möjliga lämnas av ordningemannen.

Anm. Anslås i samtliga arbetslokaler, bostäder m.fl.

I N S T R U K T I O N

för

ledare av hemskydd.

(Exempel).

1. Ledare för fastigheten är
2. Ledare tilldelas vid luftskyddstillstånd polisans befogenhet.
3. Ledare lyder i luftskyddshänseende under chefen för luftskyddsblocket.
4. Ledare skall i fred:
 - a) inhämta kännedom om utgivna eller kungjorda luftskyddsbestämmelser.
 - b) noga sätta sig in i alla detaljer av för fastigheten avsedda luftskyddsåtgärder samt vid behov föreslå erforderliga ändringar och tillägg till densamma,
 - c) enligt lämnade anvisningar vidtaga förberedelser för materiel-anskaffning, belysnings-, avskärnings-, larm- och säkerhetsanordningar m.m.
5. Ledare skall vid luftskyddstillstånd:
 - a) med oinskränkt myndighet - i luftskyddshänseende - utöva befälet inom fastigheten samt
 - b) ansvara för att planlagda luftskyddsåtgärder bliva utan tidsutdräkt genomförda.
 - c) genom särskilt anordnad undervisning och övningar göra såväl fastighetens aktiva personal förtrogen med sina åligganden som övrig personal underkunnig om huru den skall förhålla sig i samband med luftangrepp.
 - d) vid behov påkalla ingripande från luftskyddsblockchefen.
 - e) till denne anmäla då luftskyddsåtgärderna äro genomförda.
 - f) samverka

INSTRUKTION
för

Ordningsman i skyddsrum

(Enskild fastighet)

(Exempel)

1. Ordningsman lyder närmast under hemskyddets ledare.
2. Ordningsman utser bl.a. den till skyddsrummet vid "flyglarm" hänvisade personalen en ställföreträdare samt erforderligt antal biträden.
3. Ordningsman skall vara fullt förtrogen med för skyddsrummets begagnade utfärdade föreskrifter samt med alla i skyddsrummet vidtagna anordningar för förstärkning, gastätning, luftrening, inredning och utrustning m.m.
4. Vid signalen "flyglarm" iakttages bl.a. följande:
 - a. sök främja ordnad utrymning av bostadslägenheter (etr); anbefall, om så påfordras, gasmaskernas påtagande; låt stänga fönstren,
 - b. gå sist av alla ned i skyddsrummet och släck dessförinnan belysningen, om den är tänd,
 - c. uppsök skyddsrummet;
tillse, att lugn och ordning råder;

Överse alla i p. 3 ovan antydda anordningar, så att allt befinner sig i gott skick;

gastätningens anordningarna böra härvid särskilt uppmärksammas (luckornas tillskrivande osv.);
 - d. avlämna rapport till ledaren, då anledning därtill förefinnes.
5. Vid från ledaren erhållet meddelande om att flyglarmtillståndet upphör ("faran över") iakttages bl.a. följande:
 - a. ordningsmännen påtager gasmasken, lämnar skyddsrummet och orienterar sig beträffande ev. skadegörelse eller gasbeläggning m.m. samt
 - b. återvänder till skyddsrummet, anbefaller utrymning samt kontrollerar denna;
 - c. skyddsrummets inredning och utrustning kompletteras, ventilation och städning sker osv., så att skyddsrummet är klart att ånyo kunna tagas i bruk.